

NUTQ BUZILISHLARI ETIOLOGIYASI

Azizova Shodiyona Ne'mat qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Defektologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada nutq buzilishlari etiologiyasi haqida ma'lumotlar va kasalliklari haqida aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: etiologiya, Oliy nerv faoliyati, Anatomik nutq, falsafiy kategoriyalardan, nutq buzilishlari.

Etiologiyasi termini grekcha so'zdan olingan bo'lib "etio-sabab" " logos - fan"

degan ma'noni anglatadi. Sababiyati muammosi qadim qadimda insoniyat e'tiborini o'ziga qaratib kelgan. Bundan tashqari etiologiya so'zining o'zi falsafiy kategoriyalardan biri bo'lib hisoblanadi. Shuning ham fanda katta o'rin egallaydi. Nutq buzilishlari etiologiyasi kasalliklarning keltirib chiqaruvchi sabablari haqidagi umumiy talimotlar singari uzoq rivojlanishiga egadir. Bobrogayer (1922) nutq buzilishlari sabablari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatgan.

1. Oliy nerv faoliyati kasalliklari.
2. Anatomik nutq apparatida patalogik o'zgarishlarning tuzatilishi.
3. Bolalikdan nutqiy tarbiyaning yetishmaganligi.
4. Organizmning umumiy nevropatik xolati.

Inson husni chiroyli bo'lishi go'zallikni to'liq ta'minlab bera olmaydi. Chiroyli talaffuz, nutqning ravonligi ham ko'rk aslida. Lekin mana shu ko'rkka ziyon yetkazuvchi va zararlovchi omil bu - nutq buzilishidir. Dunyo miqyosidagi statistik ma'lumotlarga ko'ra nutq nuqsonlarining soni ko'payib bormoqda, shuning uchun bolalar va o'smirlarda nutq kamchiliklarini oldini olish dolzarb muammo bo'lib qolgan. Bizning mamlakatimizda nutq kamchiliklariga ega bolalar bilan olib boriladigan korreksion-tarbiyaviy va pedagogik ishga katta e'tibor qaratilmoqda. Nutq kamchiliklarini erta aniqlash, korreksion ta'lim va tarbiyani tashkil qilish va ta'lim-tarbiyaning uslublari masalasini hal qilish bo'yicha ma'lum miqdorda yutuqqa erishilgan. Ko'p hollarda maxsus ta'sir etish yo'llari orqali bolalardagi turli xil nutq patologiyalarini oldini olishga erishilmoqda. Bolalardagi nutq kamchiliklarini o'z vaqtida oldini olish nerv- psixik kasalliklarni oldini olish bilan uzviy bog'liqdir. Bu davolash, pedagogik va ijtimoiy ta'sirlarni o'z ichiga olgan kompleks tadbirlar orqali amalga oshiriladi.

Nutqning normal shakllanishi uchun miya yarim korteksining ma'lum bir yetuklikka erishishi, artikulyar apparatning shakllanishi va eshitishning saqlanib qolishi kerak. Yana bir ajralmas shart - bu bolaning hayotining birinchi kunlaridan boshlab to'liq huquqli nutq muhiti. 1 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan nutqni rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichlari keltirilgan. Nutq buzilishi bo'lgan bolalar - bu normal eshitish va buzilmagan aql bilan nutq rivojlanishida og'ish bo'lgan bolalar. Nutq buzilishlari xilma-xil bo'lib, ular talaffuzning buzilishi, nutqning grammatik tuzilishi, lug'atning kambag'alligi, shuningdek, nutq tezligi va ravonligining buzilishida namoyon bo'lishi

mumkin. Og'irlik darajasiga ko'ra, nutq buzilishlarini davlat maktabida o'qishga to'sqinlik qilmaydiganlarga va maxsus tayyorgarlikni talab qiladigan og'ir kasalliklarga bo'lish mumkin. "Nutq buzilishi, nutqiy muomalaning cheklanganligi bola shaxsining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, aslida bo'lmagan ruhiy buzilishlarni, hissiy-irodaviy sohaning o'ziga xos xususiyatlarini keltirib chiqarishi, uning xarakteridagi salbiy fazilatlar (tortinchoqlik, qat'iyatsizlik, odamovilik, salbiylik, nom ukam m allik tuyg'usi)ning rivojlanishi uchun yo'l ochib berishi mumkin"[1, 6]. Bularning barcha

Biroq, ommaviy bolalar muassasalarida nutqi buzilgan bolalar ham alohida yordamga muhtoj. Ko'pgina "umumiy ta'lim" bolalar bog'chalarida nutq terapiyasi guruhlari mavjud bo'lib, ularda bolalarga nutq terapevti va maxsus ta'limga ega o'qituvchilar yordam beradi. Nutqni tuzatishdan tashqari, bolalar xotira, diqqat, fikrlash, umumiy va nozik motorli ko'nikmalarni rivojlantirish bilan shug'ullanadilar, savodxonlik va matematikani o'rgatadilar. Umumta'lim maktablari qoshidagi logopediya markazlarida maktab yoshidagi bolalarga yordam ko'rsatilmoqda. Nutq markazlariga talaffuzida nuqsoni bor, nutqi rivojlanmaganligi sababli yozishda nuqsoni bor, duduqlangan bolalar yuboriladi. Maktabdagi nutq terapiyasi mashg'ulotlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan oilaning to'g'ri nutq ko'nikmalarini mustahkamlashga qanchalik hissa qo'shishiga bog'liq."Og'ir nutq buzilishlarida bolalarni ommaviy bolalar muassasalarida o'qitish mumkin emas, shuning uchun og'ir nutq buzilishi bo'lgan bolalar uchun maxsus bolalar bog'chalari va maktablar mavjud. Og'ir nutq buzilishining asosiy belgisi - bu oddiy eshitish va buzilmagan aql bilan og'zaki aloqa vositalarining aniq cheklanishi. Bunday kasalliklardan aziyat chekadigan bolalarda nutq zaxirasi kam, ba'zilar esa umuman gapirmaydi. Bu holatda boshqalar bilan muloqot juda cheklangan. Ushbu bolalarning aksariyati ularga aytilgan nutqni tushunishga qodir bo'lishiga qaramay, ularning o'zlari boshqalar bilan og'zaki muloqot qilish imkoniyatidan mahrum. Bu bolalarning jamoadagi qiyin pozitsiyasiga olib keladi: ular tengdoshlari bilan o'yinlarda, ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatidan to'liq yoki qisman mahrum"[2, 45]. Bunday sharoitlarda muloqotning rivojlanayotgan ta'siri minimaldir. Shu sababli, aqliy rivojlanish uchun yetarli imkoniyatlarga qaramay, bunday bolalar ikkilamchi aqliy zaiflikni boshdan kechirishadi, bu ba'zida ularni noto'g'ri intellektual jihatdan past deb hisoblashga asos beradi. Bu taassurot savodxonlikni o'zlashtirishda, arifmetik masalalarni tushunishda kechikish bilan kuchayadi. Og'ir nutq buzilishlari uchun xarakterli xususiyat uning umumiy rivojlanmaganligi bo'lib, u nutqning tovush va leksik, grammatik jihatlarining pastligida namoyon bo'ladi. Natijada og'ir nutq buzilishi bo'lgan bolalarning aksariyatida fikrlash, nutqni umumlashtirish, o'qish va yozishda qiyinchiliklar mavjud. Bularning barchasi aqliy rivojlanishning birlamchi saqlanishiga qaramay, fan asoslarini o'zlashtirishni qiyinlashtiradi. Muloqotga urinishda o'zining pastligi va kuchsizligini anglash ko'pincha xarakterdagi o'zgarishlarga olib keladi: izolyatsiya, negativizm, zo'ravon hissiy buzilishlar. Ba'zi hollarda apatiya, befarqlik, letargiya, e'tiborning beqarorligi mavjud. Bunday reaksiyalarning zo'ravonligi bolaning joylashgan sharoitlariga bog'liq. Agar uning nuqsoniga e'tibor qaratilmasa, nutqning noto'g'riligi beozor so'zlar bilan ta'kidlanmasa, ular uni tushunishga va jamiyatdagi qiyin vaziyatni engillashtirishga har tomonlama harakat qiladilar, bolaning shaxsiyatida reaktiv qatlamlar kamroq bo'ladi. Odatda, to'g'ri pedagogik yondashuv bilan bolalar og'zaki va yozma nutqni o'zlashtiradilar, maktab bilimlarining zarur miqdorini o'rganadilar. Nutqning rivojlanishi bilan birga, qoida tariqasida, psixikadagi ikkilamchi o'zgarishlar ham yo'qoladi. Nutq buzilishlari orasida eng ko'p tarqalgan kamchilik bu - dislaliyadir. Dislaliya grekcha so'zdan olingan bo'lib, dis-buzilish, laliya-nutq degan ma'nolarni anglatadi. Bu kasallik yengil formadagi nutq buzilishi hisoblanib, uni vaqtida to'g'ri tashxislash va davolash orqali bartaraf etish mumkin. Har qanday bola dislaliyadan aziyat chekishi mumkin, ammo tilni rivojlantirish va o'zlashtirishga ta'sir qiluvchi xavf omillari mavjud.

Dislaliya quyidagi alomatlariga ega bolalarda uchrash ehtimoli ko'proq: *o'qishda nuqsonlari yoki alohida ehtiyoji bo'lgan bolalar; *haddan tashqari stimulatsiya yoki demotivatsiyaga uchragan bolalar; *iqtisodiy resurslarga ega bo'lmagan, oila qaramog'isiz yoki ziddiyatli muhitli oilada o'sgan bolalar; agressiv bolalar yoki g'azabni nazorat qilish muammolari bo'lgan bolalar. Dislaliya kelib chiqishi va namoyon bo'lishiga ko'ra bir qancha turlari mavjud. Shulardan biri fiziologik displaliya bo'lib, displaliyaning eng ko'p tarqalgan turlaridan biridir. Bu nutq apparati organlarining yetuk emasligi bilan tavsiflanadi. Agar bola 4 yoshga to'lgunga qadar bu bosqichdan o'tmasa, shubhasiz, yanada jiddiy patologiya kelib chiqishi mumkin. Fiziologik yoki evalutsion displaliya vaqt o'tishi bilan yo'qoladi, lekin o'z-o'zidan emas. Audiogenik displaliya. Hamma displaliyalar nutq apparatidagi muammolarning natijasi emas. Audiogenik displaliya odamning eshitish tizimida muammolarga duch kelganida paydo boladi. Bu esa ogzaki lingvistik kodni egallashga salbiy ta'sir krsatadi. Bolada eshitish idrokida muammolar paydo bo'lganda, u talaffuzida muammolarga duch keladi. Funktsional displaliya.

Funksional displaliya - bu nutqning periferik organlarining atipik faoliyatining mahsulidir. U tilning artikulyatsiya jarayonida namoyon bo'ladi, ayniqsa, "r", "s", "z", "l", "k" va "ch" fonemalarining yasashida yaqqol ko'rinadi. Displaliyaning bu turi eng keng tarqalgan. Bu, shuningdek, bola bajaradigan ijtimoiy-madaniy kontekst tomonidan ishab chiqariladi. Quyidagi sabablar bu kasallikni keltirib chiqarishi mumkin: *past ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy daraja; *oilaning bola tarbiyasiga qiziqishining yo'qligi; *pedagogik qarovsizlik; *oiladagi ikki tillilik. Organik displaliya

Organik displaliya nutq apparati organlarining noto'g'ri shakllanishi bilan kelib chiqadi. Qaysi nutq a'zosida kamchilik bo'lishiga kora: *organik lab displaliyasi; *organik til displaliyasi; *organik stomatologik displaliya; *palatal organik displaliyalar; *burunning organik displaliyasi; *mandibulyar organik displaliyalar. Agar bola nutq apparatidan to'g'ri foydalanmasa, u sozlarni noto'g'ri talaffuz qiladi. Displaliyani qanday davolash mumkin? Displaliya bilan kurashish uchun eng yaxshisi nutq terapevti yoki til terapevti orqali erta tashxis qo'yish va aralashuvdir. Displaliyaning har qanday turini to'g'ri terapiya bilan yaxshilash mumkin. Displaliya terapiyasi tilni ishlab chiqarishda harakat qiluvchi mushaklarni kuchaytirish va to'g'ri ishlatish uchun mashqlardan iborat. Nafas olish, yuz ifodasi va talaffuz ritmi ustida ham ishlanadi. Biroq, davolash faqat nutq terapevtiga yoki til terapevtiga bog'liq bo'lmaydi, balki bolaning oilasi, ijtimoiy va maktab muhitiga ham bog'liq boladi. Bundan tashqari, logopedik ta'sir ham muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida logopedik ta'sirning asosiy maqsadi bilan tanishib chiqamiz:

- nutq tovushlarini bilishi va ularning idrokida aralashtirib yubormaslik kerak;
- bir tovushni ikkinchisidan akustik belgisi bo'yicha ajrata bilishi;
- normal talaffuz qilingan tovushdan noto'g'ri talaffuz qilingan tovushni ajrata bilishi;
- o'zi talaffuz qilgan tovushni eshitib, nazorat qila bilishi va sifatini baholashi;
- tovushning normal akustik effektini hosil qiluvchi artikulyatsion holatini bajara olishi;
- nutqning hamma turlarida tovushlardan o'rinli foydalanish. Logopedik mashg'ulotlar haftasiga 3 marta muntazam ravishda o'tkaziladi. Ota-onalar bilan birgalikda uy sharoitida ham mashg'ulotlar o'tkazilishi lozim (logoped topshiriqlari asosida). Mashg'ulotlarni har kuni 2-3 marta 5-15 daqiqa davomida o'tkazish lozim.

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Ayupova M.Y. Logopediya. Darslik. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Toshkent, "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti", 2007.
2. Ya.Mo'minova, M.Qahramonova. Logopediya terminallarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. Toshkent, "O'qituvchi", 1988.
3. Микшина Е.П. и др. Методика формирования и развития устной речи. Москва,2001.
4. Сазанова.С.Н. Развитие речи дошкольников с общим недоразвитием речи. Изд-во. Академия. М., 2003.
5. Jabborova, M. (2021). THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. Экономика и социум, (6-1), 129-132.